

УДК 340(477)

Ткаченко В. М.

РОЗВИТОК ІДЕЙ ПРАВ ЛЮДИНИ У ВЧЕННЯХ ДІЯЧІВ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ (поч. XVII ст.)

Стаття присвячена дослідженню зародження ідей прав людини у вченнях діячів КМА часів становлення (поч. XVII ст.)

Суттєва активізація зусиль, спрямованих на поглиблене вивчення розвитку вітчизняної політико-правової думки, є характерною ознакою сучасного етапу історико-правових досліджень в Україні. Важко уявити собі цей розвиток без урахування спадщини діячів Києво-Могилянської академії, які були безпосередніми учасниками її творення. Наукове осмислення вчень могилянців XVII ст. у контексті історичних обставин

дає можливість усвідомити весь процес поступу української правової думки, зокрема дати об'єктивну оцінку її розвитку в XVII ст.

Своєрідні ідеї в галузі прав людини презентувала кожна країна, нація залежно від правової свідомості, менталітету її народу, стану законодавства, правової культури, які виражали особливості політико-правового світогляду народу, його самобутність. І тут доречно згадати

вислів Т. Гунчака, що «подібно до західних мислителів доби Просвітництва, українські мислителі, мабуть, черпаючи з досвіду княжої доби, коли володар не мав абсолютної влади, переосмислювали поняття природного права людини, яке є підставою громадянського суспільства. Найбільшою постаттю українського Просвітництва XVI ст. був, без сумніву, Станіслав Оріховський, який своїми думками про суверенність права і природне право людини випередив таку світлу постать, як Джон Лок, більш ніж на сто років. Яка несправедливість: про Лока знає цілий світ, а про Оріховського - тільки жменька інтелектуалів» [5, 7]. Чи це не є прикладом того, що мало досліджена ще наша спадщина, яка багата постатями визначних діячів, зокрема вчених Києво-Могилянської академії пори її зародження та становлення як провідного осередку науки і культури. Не залишались вони осторонь і правових питань, зокрема прав людини.

Ідея людини, звернення до людського життя, обстоювання гідності людської особистості займали важливе місце у працях книжників ще князівської доби, у «Повчанні Володимира Мономаха». Вони знайшли своє місце і в подальшій періоді розвитку філософської думки, особливо в XV-XVI ст., на загальному тлі тих соціально-економічних та духовно-культурних процесів, із якими пов'язана ціла епоха всесвітньої історії - Ренесансу та Відродження. Історичному розвитку свободи і права притаманні своя концепція людини як суб'єкта права і відповідні уявлення про її права й обов'язки, її свободи і несвободи. У цьому розумінні історія права - це разом з тим і історія формування й еволюції уявлень про права людини - від примітивних, обмежених та незрозумітих до сучасних. У найбільш загальному вигляді можна сказати, що міра визнання і захищеності прав людини в тому чи іншому суспільстві визначається типом його соціально-економічної організації, ступенем його гуманізації та загальноцивілізаційного розвитку.

Києво-Могилянська академія за часів свого становлення була центром передових ідей, освіти, науки, інтелектуальним осередком української нації. Академія давала досить високий рівень освіти в галузі політичних і правових знань. Уже в перших працях засновника академії Петра Могили є підходи до концепції власної української державності, незалежної ні від Польщі, ні від Росії. На жаль, подальший розвиток цієї проблематики в Київській академії ще недостатньо досліджений.

Мислителі Києво-Могилянської академії Ісайя Копинський, Лаврентій Зизаній, Петро Могила,

Йосиф Кононович-Горбацький, Інокентій Гізель, а пізніше Амвросій Дубневич, Мануйло Козачинський, Теофан Прокопович та ін. своє життя присвятили становленню просвіти всіх верств народу, помноженню знань науки життєвої мудрості, яка допомагає долати повсякденні земні труднощі в боротьбі за виживання, причому не лише в галузі релігії й духовного вдосконалення. Поряд із духовним спасінням вони орієнтувалися в обставинах повсякденного життя, у потребах земної людини. Діячі Києво-Могилянської академії створили певний ідеал людської доброчесності, закликали до самореалізації людини у земному житті, вплинули на розвиток і розквіт гуманітарного знання, а отже, й історико-правового вчення про права людини.

Учені були сповнені свідомості високого суспільного значення своєї праці, мали високу ерудицію, знали мови, твори різних авторів, не лише богословів, а й істориків, юристів, філософів. Ще Петро Могила відправляв кращих представників КМА на навчання за кордон, де вони вивчали й обговорювали тексти, мали дискусії на релігійні, наукові, моральні та філософські теми (які в той час не становили окремих дисциплін), а також теми права.

Важливим здобутком епохи Відродження і суспільно-правової думки Нового часу вважається розвиток теорії природного права, елементи якого зустрічаються вже в давньогрецьких софістів, стоїків, Арістотеля. Ідеї великого давньогрецького філософа Арістотеля, підняті ним природничо-наукові, онтологічні, гносеологічні, етичні, соціально-політичні проблеми мають виняткову актуальність, у зв'язку з чим арістотелівське вчення привертало увагу з моменту виникнення й до наших днів.

Ідеї арістотелізму мали великий вплив на вітчизняний історико-філософський процес, на становлення та розвиток духовної культури і суспільно-правової думки діячів КМА XVII ст. Професори КМА (Л. Зизаній, К. Сакович) з великою зацікавленістю сприймали арістотелівське вчення, сумлінно вивчали його твори, коментували, творчо переосмислювали, інтерпретували, намагалися використовувати його ідеї у своїй конкретній практичній, соціально-політичній та філософсько-теоретичній діяльності.

Серед діячів Києво-Могилянської академії виділяється постать Касіяна Саковича, ректора Київської братської школи, проповідника, філософа, який був палким поборником освіти, переконаним у тому, що виховання й набуті знання роблять людину людиною. К. Сакович є автором двох творів «Арістотелівські проблеми,

або Питання про природу людини», 1620 р., і «Трактат про душу», 1625 р., де автор розглядає праці філософів античності й Відродження, сучасних йому мислителів, оперує численними філософськими категоріями, одночасно посиляється на ідеологічні проблеми в Україні [1, 472].

Не можна обійти увагою одного із засновників Київського братства й Київської братської школи Ісайю Копинського, який залишив неабиякий слід в історії культури українського народу, перш за все своїм твором «Алфавіт духовний в ползу іноком и мирським...», де викладені світоглядні ідеї вченого. І. Копинський наголошує в ньому на необхідності пізнання Бога, з'єднання з ним через пізнання себе, показує стани, які має пройти людина на цьому шляху: моральне вдосконалення, праця, зречення й обмеження законів тілесної природи, очищення і просвітлення розуму, самозаглиблення.

На особливу увагу заслуговує постать Мануйла Козачинського, суспільно-політичні погляди якого спиралися на вчення про людину як інтегральну частину природи, для чого мислитель використовував ренесансну теорію «природного права». Найважливіші з них - право на життя, а отже, й право його захисту всіма доступними засобами, право свободи совісті, право приватної власності та право вибору. Щастя людини, на думку Козачинського, полягає у досконалому вмінні користуватися власним розумом, у повсякчасному втіленні його постулатів у життя, яке, отже, не має суперечити природним законам, тобто у вмінні індивіда постійно узгоджувати свою особисту поведінку з його власною «природою». Таким чином, учений дійшов висновку, що основа людини - її самодостатня чеснота, совість. Ця думка найяскравіше втілилася у вченнях його учнів: Г. Сковороди та Г. Політики. Самопізнання, на думку Козачинського, дає людині змогу знайти джерело всіх цінностей у самій собі й, отже, стати володарем й водночас творцем автономних і незалежних від будь-кого норм поведінки. Отже, етичне й державно-правове вчення Козачинського характеризується ранньобуржуазними, антиабсолютистськими тенденціями, а його світогляд має загалом ренесансний, а в окремих питаннях і ранньопросвітницький характер і є помітним кроком на шляху до становлення й утвердження в українській філософії ідеології Просвітництва з її ідеалом оновлення та вдосконалення суспіль-

ства через поширення освіти, розвиток науки і культури.

У вченнях мислителів Києво-Могилянської академії простежується гуманістична ідея про істинний смисл життя, при якому людина живе згідно зі своєю внутрішньою божественною природою, призначення її - у здійсненні нею свого високого земного буття, в максимальній реалізації її творчих можливостей, у здатності людини протягом відведеного їй на життя відрізка часу заслужити земне безсмертя у вдячній пам'яті нащадків. Не менш важливе значення мала й трансформована на вітчизняній ниві ренесансна ідея відваги, доблесті, що передбачала життя відповідно до природи, божественної суті «внутрішньої людини», переосмисленого та інтегрованого нею буття згідно з християнськими моральними нормами. У поняття доблесті та добродійності (цноти) входили такі якості, як єдність характеру, намагання досягти особистої слави, мужність, талант, активна діяльність, метою якої було благо рідного краю, турбота про розвиток культури й освіти свого народу та захист віри предків [3, 241]. Домінантою гуманістичного кругозору була ідея людини, цінність якої визначалась не знатністю походження чи багатством, а її індивідуальною особистою відвагою, доблестю, благородством, великим творчим потенціалом обдарованих людей, створення навколо них буквально релігійного поклоніння. Мислителі акцентують увагу на добрих справах, що втілюються в земне життя талановитою, творчою особистістю.

Найбільшою заслугою вчених Києво-Могилянської академії була здатність критичного мислення, вміння орієнтуватися в обставинах життя, у потребах земної людини, в тому, що поряд із духовним спасінням також має бути майбутнє свого народу як суб'єкта історії.

Отже, спадщина діячів КМА з розвитку ідей прав людини - ідей справедливості, рівності, свободи - в історії політико-правової думки ще не достатньо досліджена. Нині, на початку нового тисячоліття, настав час переосмислити, дослідити значення та цінність тих суспільно-політичних і правових ідей, які були закладені фундаторами Києво-Могилянської академії. Можливо, таке дослідження з розвитку ідей прав у КМА певною мірою зможе заповнити існуючу прогалину у пізнанні історії політико-правової культури українського народу.

1. Києво-Могилянська академія в іменах. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001. - 736 с.

2. Пересєянц В. С. Философия права: Учебник для вузов. -

2-е изд., перераб. и доп. - М.: Норма, 2006. - 848 с.

3. Отечественная философская мысль XI-XVII вв. и греческая культура. - К.: Наук. думка, 1991. - 340 с.

4. Права человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Е. А. Лукашева. - М.: НОРМА, 2000. - 573 с.
5. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. - Т. 1. - К.: Дніпро, 2001. - 632 с.

V. Tkachenko

**THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPTION OF HUMAN RIGHTS
IN THE DOCTRINES OF KYIV-MOHYLA ACADEMY'S PROFESSORS
(early 17-th century)**

The article is dedicated to the investigation of the origin of human rights' ideas in the doctrines of figures of KMA in the times of its becoming.